

**Бондарук І. С., аспірант
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького**

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Досліджено зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення, визначено основні способи фінансування пенсійних систем, обгрунтовано можливості використання в Україні передового світового досвіду реформування пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, пенсійна система, розподільна система, накопичувальна система, реформування пенсійних систем.

Табл. 1, літ. 14.

**I.S. Bondaruk, Postgraduate Student
of Cherkasy National University named after Bogdan Hmelnytskyi**

ORGANIZATION OF PENSION ADMINISTRATION SYSTEMS IN FOREIGN COUNTRIES

Foreign experience of organization of pension administration system is investigated in this article, as well as main means of financing of pension systems are determined, as well as resources of using progressive foreign experience of reformation of pension administration in Ukraine are grounded.

Key words: pension administration, pension system, distributing system, accumulating system, reformation of pension systems.

Постановка проблеми. Система пенсійного забезпечення останнім часом зазнала впливу низки пов'язаних з кризою чинників. Різке падіння обсягів виробництва та скорочення загальної податкової бази призвело до зменшення доходів державного бюджету і коштів, призначених на виплату пенсій, у той час як зростання безробіття, зменшення заробітних плат і вартості фінансових активів негативно позначилися на системах, які фінансуються за рахунок

внесків працівників та роботодавців. Через негативні зміни в економіці найбільш враженими виявилися корпоративні схеми з визначеними виплатами, яким часто не вистачає коштів для фінансування видатків на виплату майбутніх пенсій. Погіршення економічних умов змусило уряди різних країн та фонди пенсійного забезпечення шукати нові підходи до формування пенсійних накопичень, аби створити альтернативу солідарної системи та забезпечити мінімальні пенсії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення розглядали у своїх працях І. Сазонець [1], Е. Лібанова [2] та ін. Проте залишаються ще не достатньо дослідженими теоретичні та прикладні аспекти ролі пенсійного забезпечення в економічно розвинених країнах. Разом з тим необхідність ефективного регулювання відносин щодо формування, розподілу і використання коштів, що спрямовуються на пенсійне забезпечення, вимагає вирішення багатьох проблем теоретичного і прикладного характеру, а також створення організаційно–економічних і правових механізмів здійснення пенсійної реформи.

Метою статті є дослідження досвіду зарубіжних країн щодо організації і реформування систем пенсійного забезпечення та наукове обґрунтування можливостей його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Пенсійному забезпеченню громадян в зарубіжних країнах приділяють значну увагу. Загальні системи пенсійного забезпечення базуються на державній гарантії договору між поколіннями – солідарності поколінь, що передбачає розподіл відповідальності в межах покоління і між поколіннями.

Приватні і додаткові системи носять нерідко також обов'язковий характер. Вони можуть фінансуватися методом капіталізації (накопичення) коштів або мати змішаний характер, об'єднуючи принцип солідарності поколінь і накопичення коштів.

У економічно розвинутих країнах державні витрати на пенсійне забезпечення досить значні (табл. 1). В 2000 р. найбільшу частку цих витрат –

10, 5% від ВВП – здійснювала Франція, більше 8% вони склали в Німеччині (8,8%) та Польщі (8,5 %), найменше – в Росії (4,7%). Більше 5% від ВВП на пенсійне забезпечення витрачають США (5,1), Нідерланди (5,3), Велика Британія (5,5). В Україні в 2000 р. такі витрати склали 8,7 %, причому в перспективі витрати на пенсійне забезпечення зростуть майже у три рази і в 2050 р. їх частка в нашій державі буде найбільшою серед аналізованих країн – 24,2%. Схожа ситуація спостерігається лише в Росії, де на пенсійне забезпечення витратимуть 18,8% ВВП. Майже не зміниться частка цих витрат в США – 5,7%, незначне їх зростання спостерігається в Польщі – на 0,6% та в Данії – на 2,5%.

Розгляд різних шляхів і принципів реформування пенсійних систем в зарубіжних країнах дозволяє виділити декілька загальних рис. Як засвідчує світова практика, існує два способи переходу від розподільних до накопичувальних пенсійних систем.

Таблиця

Витрати на пенсійне забезпечення (% від ВВП)

Рік	2000	2005	2010	2020	2030	2040	2050
Україна	8,7	12,0	16,3	15,2	18,8	20,9	24,2
Росія	4,7	7,1	9,4	10,8	14,0	16,4	18,8
Польща	8,5	9,3	10,8	9,7	9,4	9,2	9,1
Німеччина	8,8	9,2	10,2	10,5	11,5	12,1	12,3
Франція	10,5	10,9	13,5	13,6	14,2	14,4	14,2
Велика Британія	5,5	5,9	6,7	6,9	7,6	8,0	8,1
Нідерланди	5,3	5,5	6,5	7,8	9,3	10,3	10,3
Данія	7,1	7,3	9,4	10,6	10,6	10,4	9,6
США	5,1	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	5,7

Джерело: розраховано за даними [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12].

Один спосіб пов'язаний із створенням добровільних накопичувальних систем при збереженні загальної державної розподільної системи

Інший шлях – перехід від розподільних до накопичувальної пенсійної системи на базі державної пенсійної системи. Найвиразніше цей спосіб отримав застосування в Чилі, де він виявився досить ефективним.

Що стосується процесу переходу від розподільних до накопичувальних систем, то тут світова практика характеризується широким різноманіттям засобів. Наприклад, пропонується типізація реформ пенсійних систем, що виділяє чотири її види [14].

Перший вид, при якому піддаються перегляду основні параметричні індикатори пенсійного забезпечення – пенсійний вік, розміри страхових внесків і порядок індексації. Підвищення пенсійного віку до 65 років спостерігалось в Німеччині, Швеції [6]. Збільшення пенсійного віку для чоловіків до 65 років і для жінок до 60 років відбулося в Польщі [9], до 62 років всіх пенсіонерів в Угорщині.

Одночасно переглядаються механізми і принципи індексації пенсій залежно від інфляції. У одних країнах індексація пенсій здійснюється відповідно до змін зростання споживчих цін (Японія, Швеція). У інших країнах (Німеччина, Австрія) індексація пенсій здійснюється на основі індексу зростання чистих доходів [8]. Уряді країн індексація пенсій побудована на поєднанні цих двох індексів (Франція) [3].

Другий вид – це трансформація державної пенсійної системи в систему, засновану на приватному страхуванні і самофінансуванні (або повна її заміна).

Третій вид реформування пенсійної системи обумовлене реформуванням податкової системи і особливо податкового регулювання.

Четвертий вид характеризується реформуванням пенсійної системи в межах макроекономічної політики і політики у сфері праці. В цьому випадку вона має спрямованість на зміну частки зайнятих в працездатному віці і впливу на міграцію.

Очевидною особливістю пенсійних систем в більшості країн є тривалий перехід їх розвитку. Так, наприклад, у Франції 70% пенсійних виплат здійснюється в межах національної пенсійної системи, створеної ще в 1940 р. і побудованої на принципі солідарності поколінь. Її помітне зміцнення відбулося в

час високих темпів економічного розвитку країни, що охоплює період в тридцять років минулого століття. У цих умовах додаткові пенсійні накопичення мали другорядне значення. Проте останніми роками позитивне сальдо коштів в пенсійній системі почало знижуватися, що викликало необхідність використання додатково до розподільної пенсійної системи накопичувальних пенсій, заснованих на прибутковості пенсійного капіталу.

Фактично держави, здійснюючи перехід до накопичувальних пенсійних систем, беруть на себе відповідальність за їх успішне становлення і розвиток.

У світовій практиці переважають два способи фінансування. У першому випадку механізм будується на фінансуванні поточних платежів по пенсійному забезпеченню за допомогою соціального податку і державних трансфертів (кошти державного бюджету). Таке фінансування здійснюється організаційно через один або декілька пенсійних фондів. На пенсійну складову витрачається половина коштів, отриманих за рахунок соціального податку.

Найвиразніше це представлено в європейських країнах, таких як Австрія, Великобританія, Німеччина, Італія, Франція. У 90-і роки із загальної суми коштів, що отримані за рахунок соціального податку і витрачаються на соціальне забезпечення, частка коштів, що витрачались на фінансування пенсійної системи складала в США, – 45%, Великобританії – 40%, Німеччині – 44%, Франції – 49%, Японії – 51%, Швеції 41% [3, 5, 6]. Другий спосіб фінансування – стимулювання або законодавче запровадження обов'язкового самофінансування працедавцями і самими працівниками.

Результатом такої цілеспрямованої політики стає створення фінансово стійких національних пенсійних систем. Яскравим прикладом може бути Швеція. Багаторівнева пенсійна система Швеції почала функціонувати на двох базових принципах з 1913 р. – принцип базового соціального забезпечення і принцип компенсації за втрату доходу з урахуванням того, що пенсійні права визначаються попереднім заробітком.

Пенсія громадянам в Швеції формується з трьох джерел. Перше джерело – це національна базова пенсія, що гарантується правом проживання в країні,

фінансується за принципом розподільної системи зі встановленими виплатами, тобто щорічні внески повинні відповідати обсягу коштів, необхідному для виплат пенсій в цьому ж році [3]. При цьому не відбувається накопичення коштів.

Друге джерело – національна додаткова пенсія, яка формується також за розподільним принципом і має за мету підвищити життєвий рівень пенсіонерів, виходячи з реальних можливостей. Проте стабільність і стійкість даного виду пенсії забезпечується створенням резерву буферного фонду. Для його створення внески в перші роки функціонування системи розподілялися на дві частини, які виплачуються у вигляді пенсій і що акумулюються у Фонді страхування національних пенсій.

Третє джерело – це договірна трудова пенсія або національна додаткова пенсія. Фінансування всіх цих трьох джерел або видів пенсій здійснюється з внесків працедавців. Підготовка пенсійної реформи, що почалася в кінці 80–90-х років, була направлена на заміну трьох видів пенсій єдиною системою пенсій по старості, заснованою на встановлених розмірах внесків.

Варті уваги шляхи трансформації пенсійних систем в країнах Центральної і Східної Європи, пов'язані з їх переходом до ринкових відносин. Запровадження багаторівневих пенсійних систем супроводжується пошуком шляхів вирішення фінансових проблем, що виникають при цьому, і, як правило, здійснюється двояким шляхом:

збереженням в тому або іншому вигляді (або в тому або іншому співвідношенні) розподільних державних систем як бази пенсійного забезпечення при одночасному стимулюванні переходу до добровільного додаткового пенсійного страхування на базі приватних недержавних пенсійних фондів;

реформуванням нових багатоступінчатих розподільно–накопичувальних пенсійних систем, що фінансуються з різних джерел, яке найбільш яскраво представлено в Угорщині і Польщі.

Значний інтерес викликають методи реформування пенсійної системи в Польщі. Перехід від розподільної до накопичувальної системи заплановано проводити поступово, в період, починаючи з 2000 по 2029 роки. Передбачається

плавний перехід її в третій етап, коли страховий тариф буде мінімальним, але таким, що забезпечує довгострокову стабільність системи з урахуванням заданого рівня відшкодування пенсією втраченого заробітку [9].

Передумовою пенсійного реформування став високий рівень пенсійного забезпечення, середній розмір пенсії складав 58,3% середньої заробітної плати в країні. Тому завданням реформи була зміна механізмів фінансування, обмеження витрат на пенсії держави, які складали половину витрат державного бюджету.

Рационалізація фінансування, що проводиться в ході реформи, виявилася, перш за все, в підвищенні віку виходу на пенсію і скороченні загального обсягу витрат на виплату пенсій. При цьому передбачалася рационалізація розподільної системи і забезпечення стабільного її функціонування без втрат накопичувального рівня пенсійної системи. Втрати передбачалося відшкодувати за рахунок прискореної приватизації державних підприємств, що мають високі фінансові результати, коли акції приватизованих компаній переводилися до Фонду соціального забезпечення відповідно до Закону про комерціалізацію і приватизації. Було передбачено, що пенсійні фонди набуватимуть державної власності, призначеної для фінансування пенсійної реформи за ринковою ціною, що перевищує 100% їх балансової вартості.

Одна з очевидних особливостей польської пенсійної реформи – зв'язок процесу створення накопичувальних фондів з прискоренням процесу приватизації в країні. Передбачається, що пенсійні фонди акумулюватимуть страхові внески і інвестуватимуть їх в цінні папери, що сприятиме зростанню попиту на цінні папери на фондовому ринку. Таким чином реформування системи соціального страхування опиратиметься на стабільний механізм, який протидіятиме макроекономічному і демографічному тиску.

При цьому трансформація пенсійних систем в країнах Центральної і Східної Європи свідчить про різноманіття використовуваних методів і форм фінансування стосовно кожного з трьох рівнів пенсійного забезпечення. Якщо в Угорщині прийнята пенсійна схема з певними виплатами, то в Польщі утвердилась умовно накопичувальна схема, важливим елементом якої є

встановлені внески. Страхова частина формується з урахуванням обов'язкових внесків працівника.

Висновки. Аналіз зарубіжної практики функціонування пенсійних систем підтверджує необхідність реформування в першу чергу державних пенсійних систем, шляхом збільшення пенсійного віку, або віку в якому надається право на одержання пенсії, реструктуризацію державного пенсійного забезпечення в напрямку впровадження багаторівневих змішаних пенсійних систем, приватизацію, при необхідності, окремих частин пенсійних програм.

Провідна роль в процесах пенсійного реформування має належати державі. Враховуючи економічну, соціальну і демографічну ситуацію в Україні, варто не тільки уважно вивчити досвід країн, які зіткнулися з проблемами пенсійного реформування, але й конструктивно трансформувати його в процесах власних реформ.

Соціально-економічні, демографічні та політичні умови в Україні дають змогу проводити реформування пенсійної системи лише в режимі удосконалення чинної солідарної системи та поступового доповнення її новими елементами накопичувальної системи з метою зменшення фінансового навантаження на сучасне покоління працівників. Реформування пенсійної системи потребує комплексного підходу з метою систематизації планування, розробки програмної політики та створення ефективного організаційно-економічного механізму.

Список використаних джерел

1. Сазонець І. Л. Фінансовий механізм пенсійної системи України в умовах трансформації світової економіки : моногр. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2008. – 396 с.
2. Лібанова Е. Демографічні передумови реформування системи пенсійного забезпечення // Соціальний захист. – 2000. – №2. – С.48–57.
3. Програми соціального забезпечення в країнах світу // Управління з питань соціального забезпечення США [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/>

4. Вік, в якому одержується повна сума пенсійної виплати в рамках соціального забезпечення // Публікації з питань соціального забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ssa.gov/pubs/retirechart.htm>
5. R.Chomik and E.R.Whitehouse "Trends in Pension Eligibility Ages and Life Expectancy, 1950–2050", OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 105, 2010, p.13–14 http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/trends-in-pension-eligibility-ages-and-life-expectancy-1950-2050_5km68fzhs2q4-en;jsessionid=1f0d5499kjb5.delta;
6. Федеральне міністерство праці та соціальних справ Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bmas.de>
7. Департамент праці та пенсійного забезпечення Великої Британії [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.dwp.gov.uk>
8. Пенсионный фонд Российской Федерации [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.pfrf.ru>
9. Установа соціального страхування Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.zus.pl>
10. Група «АТР», Данія [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.atp.dk>
11. Банк соціального страхування Нідерландів [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://svb.nl>
12. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування №1058–IV від 09.07.2003 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
13. Законопроект «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» №7455 від 13.12.2010р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
14. Ерошенков С.Г. Мировой опыт реформирования пенсионных систем // Общество и экономика. – 2001. – №7–8. – С.182–219